

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ *)

Ἦ τ ο ι

ΤΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΝΔΡΟΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ ΚΑΙ
Ο ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ ΙΚΟΝΙΟΥ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟΣ ΑΥΤΟΥ ΔΕΣΜΟΣ
ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ
ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΜΠΟΝΗ, Δ^{ΡΟΣ} Θ. ΚΑΙ Φ.
ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ, ΑΘΗΝΩΝ

Τὸ Ἐπιτ. ΙΒ' δίδει περιεκτικὴν εἰκόνα τῆς εὐρυτάτης παιδείας τοῦ Καισαρίου. Ἐξ αὐτοῦ πληροφοροῦμεθα ὅτι ὁ Καισαρίος ἐξεπαιδεύθη Γεωμετρίαν καὶ Ἀστρονομίαν, Λογικὴν καὶ Γραμματικὴν, Ἱατρικὴν καὶ Ῥητορικὴν. Ὁ κύκλος οὗτος τῆς παιδείας, ὅσον ἀνομοιογενὴς καὶ ἂν φαίνεται ἡμῖν σήμερον, ἦτο οὐχὶ ἀσυνήθης διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τὴν σοφίαν καὶ τὸ λεπτὸν πνεῦμα τοῦ Καισαρίου ἐξαιρεῖ ἐν αὐτῷ ὁ Γρηγόριος:

*«Πᾶσαν, ὅση σοφίη λεπτῆς φρενὸς ἐν μερόπερασι
Ἐμφὶ γεωμετρίῃ, καὶ θέσιν οὐρανίων,
Καὶ λογικῆς τέχνης τὰ παλαίσματα, γραμματικὴν τε,
Ἦ δ' ἰητορίην, ἑητορικῆς τε μένος,
Καισάριος περὸντι νόῳ μῦνος καταμάραψας,
Αἶ, αἶ, πᾶσιν ὁμῶς νῦν κόνις ἔστ' ὀλίγη».*

Τὴν ματαιότητα τῶν ἐγκοσμίων ὑποδηλοῖ τὸ ΙΓ' Ἐπιτάφιον. Ἡ Γεωμετρία καὶ ἡ Ἀστρονομία καὶ ἡ Ἱατρικὴ οὐδὲν ὄφελος ἐκόμισαν τῷ Καισαρίῳ θανόντι:

*«Πάντα κασιγνήτοισι τεοῖς λίπες, ἀντὶ δὲ πάντων.
Τύμβον ἔχεις ὀλίγον, κῆδινε Καισαρίε.
Ἦ δὲ γεωμετρίῃ, καὶ ἀστέρες, ὧν θέσιν ἔγνωες,
Ἦ τ' ἰητορικὴ, οὐδὲν ἄκος θανάτου».*

Τὸν ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας ἐπελθόντα θάνατον τοῦ Καισαρίου καὶ τὴν εἰς Ναζιανζὸν μεταφορὰν τοῦ λειψάνου αὐτοῦ, μαρτυροῖ τὸ Ἐπιτ. ΙΔ':

*«Κάλλιστον ἐκ πάτρης σε, μεγακλέα, τηλεφανῆ τε
Ἄκρα φέροντα πάσης, Καισαρίε, σοφίης,
Πέμπραντες Βασιλῆϊ τὸν ἔξοχον ἰητήρων,
Φεῦ κόνιν ἐκ Βιθυνῶν δεξάμεθ' αὐτὸ σε πέδου».*

*) Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τόμου σ. 604.

1. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός. Athènes 1946, τ. Α', I, 106) 7.

Μνεϊάν ποιείται ἐν τῷ Ἐπιτ. ΙΕ' τῆς ἐκ τοῦ σεισμοῦ σωτηρίας τοῦ Καισαρίου, ἀλλὰ καὶ τοῦ ἐκ τῆς ἀσθενείας μετ' ὀλίγον ἐπελθόντος θανάτου αὐτοῦ ἐν Νικαίᾳ τῆς Βιθυνίας :

» Σεισμῶν δὲ κρουερῶν ἔφυγες στονόεσσαν ἀπειλήν

Ἐνίκα Νικαίης ἄστυ μίγη δαπέδω·

Νούσφ δ' ἀργαλέη ζωὴν λίπες. ὦ νεότητος

Σώφρονος! ὦ σοφίης, κάλλιμε Καισάριε!

Ὁ τύμβος ὁμιλεῖ ἐν τῷ Ἐπιτ. ΙΓ'. Κατέχει, λέγει, τὸν εὐγενῆ Καισάριον, τὸν ἔσοχον μεταξὺ τῶν λογίων καὶ ὑπέροχον ἐν μέσφ τῶν βασιλέων, τὸν υἱὸν τοῦ Γρηγορίου καὶ τῆς Νόννης :

» Γρηγορίου Νόννης τε θεουδέος υἱά φέριστον,

Τύμβος ὅδ', εὐγενέτην Καισάριον κατέχω,

Ἐσοχον ἐν λοίοιοις, ὑπέροχον ἐν βασιλῆος,

Ἄστεροπὴν γαίης πείρασι λαμπομένην·

Ὁ θάνατος τοῦ Καισαρίου θλίψιν καὶ κατήφειαν προῦκάλυψε καὶ εἰς αὐτὴν τὴν Ἀνακτορικὴν Αὐλήν· οἱ δὲ Καππαδόκαι σφόδρα ἐλυπήθησαν μετὰ τὴν ἀπροσδόκητον θλιβερὰν εἴδησιν :

Ἐπιτάφιον ΙΖ' :

» Καισαρίου φθιμένοιο, κατήφησαν βασιλῆος

Ἀύλαί· Καππαδόκαι δ' ἤμυσαν ἐξαπίνης·

Καὶ καλὸν εἴ τι λείπειτο μετ' ἀνθρώποισιν, ὄλωλεν

Οἱ δὲ λόγοι σιγῆς ἀμπεβάλοντο νέφος·

Ἐν τῷ Ἐπιτ. ΙΗ' καλεῖ ὁ ποιητὴς τὴν φύσιν, ἦτοι τὰ δένδρα, τοὺς λίθους, τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων καὶ τοὺς ποταμούς, ἔτι δὲ τοὺς ἐγγὺς τῷ Καισαρίῳ ἱσταμένους καὶ τοὺς φίλους νὰ κλαύσουν τὸν τετιμημένον Καισάριον :

» Εἴ τινα δένδρον ἔθηκε γόος, καὶ εἴ τινα πέτραν,

Εἴ τις καὶ πηγὴ θεῦσεν ὀδυρομένη,

Πέτραι, καὶ ποταμοί, καὶ δένδρα λυπρὰ πέλοισθε,

Πάντες Καισαρίῳ γείτονες, ἠδὲ φίλοι.

Καισάριος πάντεσσι τετιμένος, εὖχος ἀνάκτων,

Ἄλ', αἶ, τῶν ἀχέων! ἤλυθεν εἰς αἴδην·

Ὁ ποιητὴς ἐμφανίζεται ὡς κῆρυξ ἐν τῷ Ἐπιτ. ΙΘ', κηρύττων πᾶσι τοῖς θνητοῖς τὴν ματαιότητα τοῦ βίου. Ποῖος, λέγει, θὰ ἠδύνατο νὰ ἀντιπαραβληθῆ κατά τε τὸ κάλλος καὶ τὴν σοφίαν πρὸς τὸν Καισάριον; Καὶ ἐν τούτοις ἀπέθανεν, «ὡς ῥόδον ἐξ ἀκανθῶν, ὡς δρόσος ἐκ πετάλων» :

» Χεῖρ τάδε Γρηγορίοιο. Κάσιν ποθέων τὸν ἄριστον,

*Κηρύσσω θνητοῖς τόκδε βιον στυγέειν.
 Καισαρίῳ τίς κάλλος ὁμοίος; ἢ τίς ἀπάντων
 Τόσσοις ἐὼν τόσσης εἶλε κλέος σοφίης;
 Οὔτις ἐπὶ χθονίων. Ἄλλ' ἔπατο ἐκ βιότιοι,
 Ὡς ῥόδον ἐξ ἀκανθῶν, ὡς δρόσος ἐκ πετάλων».*

Εὐχὴν εὔχεται τοῖς μάρτυσι καὶ ἰδίαν καὶ τῶν γονέων Γρηγορίου καὶ Νόννης, ὅπως εὐμενῶς δεχθῶσιν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν τὸν Καισαρίον ἐν τῷ Ἐπιτ. Κ' :

*ῬΓείτορες, εὐμενέοιτε καὶ ἐν κόλποισι δέχοισθε,
 Μάρτυρες, ὑμετέροισι αἷμα τὸ Γρηγορίου,
 Γρηγορίου Νόννης τε μεγακλέος, εὐσεβίη τε
 Καὶ τύμβοις ἱεροῖς εἰς ἔν ἀγειρομένους».*

Μήνυμα τῇ Ἀλεξανδρείᾳ, τῇ πόλει, ἐν ἣ ὁ Καισαρίος ἐσπούδασε μετὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ Φιλάργιου—κατὰ τὴν παρὰ Migne σημείωσιν—στέλλει ὁ Γρηγόριος, λέγον ὅτι ὁ Φιλάργιος ἀπώλεσε τὴν πάγκαλον μορφὴν τοῦ Καισαρίου, ἣτις οὐδαμῶς ὑπελείπετο τῆς λογικῆς αὐτοῦ ψυχῆς καὶ ὅτι οὐδέποτε πλέον πρόκειται νὰ στείλῃ τοῖς καλλίπτοις Καππαδόκαις τοσοῦτον εὖοςμα ἄνθη, ὡς ἦτο ὁ Καισαρίος :

Ἐπιτάφιον ΚΑ' :

*ῬΚλῦθι, Ἀλεξάνδρεια Φιλάργιος ὄλεσε μορφὴν,
 Τῆς λογικῆς ψυχῆς οὔτι χειριστέην.
 Καισαρίον δὲ νέον φθόνος ἤρπασεν οὔποτε τοῖα
 Πέμπεις εὐῖπτοις ἄνθη Καππαδόκαις».*

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω Ἐπιταφίων, ὁ Γρηγόριος πλεισταχοῦ τῶν Ἐπῶν αὐτοῦ μνεῖαν ποιεῖται ἐπίσης τοῦ ἀδελφοῦ Καισαρίου. Οὕτως ἐν τῷ Α' Ἐπει «Περὶ τῶν καθ' ἑαυτόν», ἐν στ. 165)93 τὸ ἀπροσδόκητον τέλος τοῦ Καισαρίου ἀναφέρων, λόγον ἐπίσης ποιεῖται καὶ περὶ τῆς ἀρπαγῆς τῶν χρημάτων αὐτοῦ καὶ τῶν μεριμνῶν, εἰς ἃς ἔνεκα τούτου ἐνεπλάκη, ἐπιβεβαιῶν οὕτω τὴν ἐν τῷ βίῳ αὐτοῦ εἶδησιν. Ἴδου πῶς περιγράφει τὰ γενόμενα :

*ῬἈλλὰ τὰ μὲν κ' ἐπιεικτά. Τὸ δ' ἄλγιον ἔλκος ἔμοι γε,
 Ὅσσα κασιγνήτοια βιον ἀπὸ τόνδε λιπόντος
 Ἐτλην, καὶ παθέειν ἔτι γ' ἔλλομαι. Οἱ γὰρ ἀέλπτοις
 Πῆμασιν ἐμπελάσαντες, ἀρείονα οὐ δοκέουσι.
 Τοῦ μὲν ἐγὼ ζῶοντος, ἔχον κλέος ὁλον ἀπ' ἄλλων.*

1. Migne, PG 37, 932 ε.

2. Migne, PG 35, 261.

- 170 Οὐ γὰρ ἐμὰς ποτε πλοῦτος ἔλε φρένας, οὐδέ τις ἀλήθ.
 Ἄλγεα δέ, στοναχὰς τε, ἐπεὶ θάνατε, μοῦνος ἐδέγμην.
 Χρήματα δ' ὅσα' ἐπέπαστο, τὰ μὲν λάβε γαῖα χανοῦσα,
 Νικαίῃ βρασμοῖσιν ὅτ' ἤρειπεν ἄλλα δ' ἀλιτροῖν
 Ἀρπάγθην παλάμησιν, ἐλώρια θήκατο δαίμων.
- 175 Αἰτῶς δὲ κρηφθεὶς μόρον ἔκφυγεν, οὐρανίοιο
 Χεῖρα Θεοῦ ταυῦσαντος ὑπὲρ τέγος, ἔνθα περ ἦεν.
 ὦ μοι Καισαρίοιο! Πάρος γε μὲν ἐν βασιλείοις
 Ἀστὴρ ὡς τις ἔλαμπες ἑωσφόρος, οὐνομα σεμνόν,
 Ἄκρα φέρων σοφίης τε καὶ ἠίδεος ἡμερόεντος,
- 180 Καὶ πολλοῖς σθεναροῖς τε φίλοις κομῶν ἐτάροισι.
 Πολλοῖς μὲν μογερῶν ἄκος εὖραο σώμασι νοῦσων.
 Πολλοῖς δ' αὖ πενίης λύσιν ὤπασας, αἴσιμα ῥέζων.
 Νῦν δὲ θανών, πολλοὺς κόρυσσας κύνας, οἳ μ' ὕλαουσι
 Πάντοθεν ἐσταμένοι· πηῶν δέ μοι οὔτις ἀρήγει.
- 185 Παῦροι δ' αὖ φιλέουσιν ὁμοῖα δυσμενέεσσι.
 Πρὶν ἢ λαβεῖν τίουσιν, ἀτὰρ στυγέουσι λαβόντες.
 Ὡς δρυὸς θυφικῶμοιο, βίαις ἀνέμων ἐριπούσης,
 Κλῶνας ἀφαρπάζουσι περισιαδὸν ἄλλοθεν ἄλλος,
 Ἡ μεγάλην, φραγμοῖο διαῤῥαϊσθέντος, ἀλώην
- 190 Νηλεῖως τρυγῶσι παρατροχάοντες ὀδίται,
 Καὶ δρυμόθεν μοτόφορβος ἔφ' δηλήσασ' ὀδόντι·
 Αὐτὰρ ἐμοὶ πόνος ἐστὶν ἀγάστονος. Ὅτε κορέσσαι
 Πάντας ἔτι σθένος ἐστὶν ἐμῆς χερσός, οὔτ' ἀπερσέμην».

Περαιτέρω δὲ ἐν στ. 217 ἔ. ταῦτα πάλιν παρεισάγει, τὸν ἴδιον πόνον ἐπὶ τῇ ἀπωλείᾳ τοῦ κεφιλημένου ἀδελφοῦ Καισαρίου ἐκηλῶν :

- 217 « Αἶ, αἶ Καισάριος δὲ λυπρὴ κόνις, ὅστις ἐμεῖο
 Ὅχλου ἅπαντ' ἀπέεργε, διδοὺς ἅπαν ἄχνος ἀλεύσκειν,
 Τίων ὡς οὐπω τις ἀδελφεὸν ἄλλος ἔτισεν,
 Αἰδόμενός δ' ὡς εἴ τις ἐδὴν κατέφ' ἀφαρπακάζων.
 Αὐτὰρ ἐγὼν οὐ τόσοσιν ὀδύρομαι, οὐ βιδίοιο
 Σκιδναμένον, τὸν ξυνὸν ἔχειν ἐπόθησα πενιχροῖς,
 Οἷά τε καὶ τὸς ἐὼν ἐπιδήμιος ἐνθάδ' ἀλήτης,
 Ἐς χεῖρα δ' Ὑψίστου δρῶν δώτειραν εἶδων».

Καὶ ἐν τῷ ΙΑ' Ἐπει « Περὶ τὸν ἑαυτοῦ βίον » ἔτι σαφέστερον τὰ αὐτὰ περὶ Καισαρίου ἐποδύρεται ὁ Γρηγόριος :

- 368 « Ἀρχὴν τιν' ἔπρατ' οὐμός ἀδελφὸς κοσμικὴν
 Ἀδελφὸς οὐμός! ὃ κάκισθ' ὅσον σθένεις!
 Ἡδ' ἦν ταμείων πίστις. Ἐν δ' ἀρχῇ μέση

*Θνήσκει, κνηῶν δὲ πλήθος ἐξανίσταται
 Τοῖς τοῦ θανάτου χορήμασι καὶ λειψάνοις.
 Πάντ' ἐσπάρασσον οἰκέται, ξένοι, φίλοι.
 Τίς γὰρ πεσοῦσης οὐ ξυλεύεται δρυός; »*

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τὰ περὶ Καισαρίου γνωστὰ ἐκ τῶν πηγῶν. Ἀφήσαμεν αὐτὸν τὸν Γρηγόριον νὰ ὁμιλήσῃ μὲ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ μεῦσαν καὶ τὴν ἐξαίρετον χάριν διὰ τὸν πεφιλημένον αὐτοῦ ἀδελφόν, μόνον δ' ὁσάκις ἐκρίνομεν ἀπαραίτητον διεσαφήσαμεν δι' ὀλίγων τὰ παρατεθέντα κείμενα πρὸς εὐχερεστέραν κατανοήσιν. Ἐὰν παρεθέτομεν ἀπλήν ἐρμηνεῖαν τοῦ κειμένου, θὰ ἤρето ἀσφαλῶς ἡ χάρις τοῦ πρωτοτύπου. Ἐὰν παραλλήλως μετὰ τῆς ἐρμηνείας παρεθέτομεν καὶ τὸ κείμενον ἢ ἐσχολιάζομεν λεπτομερέστερον αὐτό, θὰ ἐξεβαίνομεν τοῦ μέτρου καὶ τῆς ἐπιτροπῆς ἐκτάσεως τῆς προκειμένης μελέτης. Ἄς διαθέσῃ καὶ ὁ ἀναγνώστης ὀλίγον χρόνον διὰ τὰ δυσχερῆ χωρία, ἐὰν θέλῃ νὰ κατανοήσῃ πληρέστερον αὐτά. Ἡ ὠφέλεια δὲν θὰ εἶναι δι' αὐτὸν μικρά.

3. Γοργονία

Καίτοι καθ' ἡλικίαν ἡ Γοργονία ἦτο τὸ δεύτερον τέκνον τοῦ ἱεροῦ ζεύγους Γρηγορίου καὶ Νόννης, ἐν τούτοις προετιμήσαμεν τελευταῖον νὰ διερευνήσωμεν τὰ πρὸς τὸν βίον ταύτης, διότι συζευχθεῖσα καὶ τέκνα, καὶ τέκνα τέκνων ἀποκτήσασα, ἔδει μετ' αὐτῆς μὲν νὰ συνεξετάσωμεν καὶ τὰ περὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς, ἐν συνεχείᾳ δὲ τὰ περὶ τῶν τέκνων καὶ λοιπῶν ἀπ' αὐτῆς κατιόντων, ὧσων ἐκ τῶν οἰκείων πηγῶν τεκμαιρόμεθα τὸν βίον καὶ τὴν λοιπὴν δρᾶσιν.

Ὁ θεῖος Γρηγόριος καὶ Ἐπιτάφια Ἐπιγράμματα ἀφιέρωσεν εἰς τὴν προώρως ἐπίσης ἀπελθοῦσαν πεφιλημένην αὐτοῦ ἀδελφὴν καὶ ἐν τοῖς Ἐπεσιν αὐτοῦ πλεισταχοῦ μνηεῖαν ταύτης εὐφημον ποιεῖται καὶ ἴδιον ἐπίσης Ἐπιτάφιον Ἐγκωμιαστικὸν Λόγον ἀφιέρωσεν εἰς αὐτήν. Ἀρχόμεθα ἀπὸ τοῦ εἰς Γοργονίαν Ἐπιταφίου Λόγου τοῦ Γρηγορίου. Ἐν τῇ ἐκδόσει τοῦ Migne PG 35,789—817 ὁ Λόγος οὗτος φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: « Λόγος Ἡ. Εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Γοργονίαν ». Ὁ Ἐπιτάφιος οὗτος ἐγράφη ἢ καὶ ἐλέχθη τὸ 370, τὸ ἔτος δηλ. τοῦ θανάτου, ὡς θὰ ἴδωμεν, τῆς Γοργονίας. Ἄλλ' ἄς ἔλθωμεν ἐγγύτερον τοῦ περιεχομένου αὐτοῦ διὰ νὰ γνωρίσωμεν τὴν προσωπικότητα τῆς Γοργονίας, ὡς περιγράφει ἡμῖν ταύτην ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Γρηγόριος.

Δικαιολογεῖται ἐν ἀρχῇ τοῦ λόγου του ὁ Γρηγόριος, ὅτι προτίθεται νὰ ἐγκωμιάσῃ τὴν ἴδιαν ἀδελφὴν καὶ ἐπομένως νὰ προκαλέσῃ τὸν θαυμασμὸν ἐπὶ τὰ οἰκεία καὶ συγγενῆ αὐτοῦ πρόσωπα. Δὲν προτίθεται λέγει ἢ μόνον

τὴν ἀλήθειαν νὰ εἴπῃ, τὸ μόνον δ' ὅπερ φοβεῖται εἶναι μήπως ὁ λόγος αὐτοῦ κατώτερος τῆς ἀληθείας γένηται καὶ οὕτω πρὸς ἐλάττωσιν τῆς δόξης τῆς ἐγκωμιαζομένης γυναικὸς ἀποβῆ: «Α'. Ἀδελφὴν ἐπαινῶν, τὰ οἰκεία θαυμάσομαι· οὐ μὴν ὅτι τὰ οἰκεία, διὰ τοῦτο ψευδῶς· ἀλλ' ὅτι ἀληθῆ, διὰ τοῦτο ἐπαινετῶς· ἀληθῆ δέ, οὐχ ὅτι δίκαια μόνον, ἀλλ' ὅτι καὶ γινωσκόμενα. Καὶ τὸ πρὸς χάριν οὐ συγχωρεῖται, ἂν θελήσωμεν· ἀλλὰ μέσος ἴσταται, οἷόν τις βραβευτῆς ἔντεχνος, τοῦ λόγου καὶ τῆς ἀληθείας ὁ ἀκροατῆς, οὔτε τὸ παρ' ἀξίαν ἐπαινῶν, καὶ τὸ κατ' ἀξίαν ἀπαιτῶν, ὅ γε δίκαιος. Ὡστε οὐ τοῦτον ἐγὼ φοβοῦμαι τὸν φόβον, μὴ τι τὴν ἀλήθειαν ὑπερδράμωμεν· ἀλλὰ τοῦναντίον, μὴ τι τῆς ἀληθείας ἐλλείπωμεν, καὶ παρὰ πολὺ τῆς ἀξίας ἐλθόντες, ἐλαττώσωμεν τὴν δόξαν τοῖς ἐγκωμίοις· ἐπειδὴ χαλεπὸν καὶ προᾶξιν ἐξιῶσαι καὶ λόγον τοῖς ἐκείνης καλοῖς· μήτε οὖν τι ἀλλότριον ἐπαινεῖσθω πᾶν, ὃ μὴ δίκαιον· μήτε ἀτιμαζέσθω τὸ οἰκείον, εἰ τίμιον· ἵνα μὴ τῷ μὲν κέρδος ἢ ἀλλοτριότης ἦ, τῷ δὲ εἰς ζημίαν περιστῆ τὸ τῆς οἰκειότητος. Ἀμφοτέρως γὰρ ἂν ὁ τοῦ δικαίου βλάπτουτο λόγος, κάκεινων ἐπαινουμένων, καὶ τούτων σιωπωμένων· ὄρω δὲ καὶ κανόνι τῇ ἀληθείᾳ χρώμενοι, καὶ πρὸς ταύτην βλέποντες μόνον, ἄλλο δὲ οὐδὲν σκοποῦντες, ὧν οἱ πολλοὶ τε καὶ εὖνοι, οὕτω καὶ ἐπαινεσόμεθα καὶ σιωπησόμεθα τὰ ἐπαινῶν ἢ σιωπῆς ἄξια».

Ἀφοῦ δ' ἱκανῶς ὁ Γρηγόριος τὰς ἐγερθησομένας τυχὸν ἀντιρροήσεις ἦρε, προβαίνει εἶτα εἰς τὴν ἔξαορσιν τῶν ἀρετῶν καὶ προσόντων τῆς ἀδελφῆς τοῦ Γοργονίας πρὸς τὸν σκοπὸν, ὅπως ὁ ἴδιος ἐξαιρεῖ, «καὶ ἅμα τοὺς πολλοὺς εἰς ζῆλον καὶ μίμησιν τῆς αὐτῆς ἀρετῆς ἐκπαιδεύοντες, ἐπειδὴ τοῦ ἡμῖν ἐν παντὶ καὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ σπουδάζεται καταρτίζειν, οὓς ἐπιστεῦθημεν». Ἐν §§ Δ' καὶ Ε' ὁμιλεῖ καὶ ἐπαινεῖ τοὺς γονεῖς αὐτοῦ τε καὶ τῆς ἀδελφῆς Γοργονίας, παρ' ὧν «Γοργονία καὶ τὸ εἶναι, καὶ τὸ εὐδόκιμον· ἐντεῦθεν αὐτῇ τὰ τῆς εὐσεβείας σπέρματα· παρὰ τούτων καὶ τὸ ζῆσαι καλῶς, καὶ τὸ ἀπελθεῖν ἴλεως μετὰ τῶν χρηστοτέρων ἐλπίδων». Τὴν εὐσέβειαν δὲ τῆς Γοργονίας καὶ τὴν εἰς Χριστὸν ἀφοσίωσιν διὰ τῶν ἐξῆς ὡραισιωτάτων λόγων χαρακτηρίζει ὁ Γρηγόριος: «Γοργονία πατρὸς μὲν ἢ ἄνω Ἰερουσαλήμ, ἢ μὴ βλεπομένη, νοουμένη δὲ πόλις, ἐν ἣ πολιτευόμεθα, καὶ πρὸς ἣν ἐπειγόμεθα ἢς πολιτὴς Χριστός, καὶ συμπολιτὴς πανήγυρις καὶ Ἐκκλησία πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς, καὶ περὶ τὸν μέγαν πολιστὴν ἐορταζόντων τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης, καὶ χορευόντων χορείαν τὴν ἀκατάλυτον· εὐγένεια δὲ ἢ τῆς εἰκόνης τήρησις, καὶ ἢ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον ἐξομοίωσις, ἣν ἐργάζεται λόγος καὶ ἀρετὴ καὶ καθαρὸς πόθος, αἰεὶ καὶ μᾶλλον μορφῶν τὰ κατὰ Θεόν, τοὺς γνησίους τῶν ἄνω μύστας, καὶ τὸ γινώσκειν ὅθεν καὶ τίνας καὶ εἰς ὃ γεγόναμεν». Τὴν ψυχὴν τῆς Γοργονίας ὀνομάζει ὁ Γρηγόριος «εὐγενεστέρων τῶν ἀφ' ἡλίου ἀνατολῶν». Εἶναι μέχρι τοῦ ὑπερτελεσίου ἢ περαιτέρῳ ἀποστροφή τοῦ γλαφυροῦ πατρὸς ἀνηγεγμένη, ἐν τῇ

ὅποια δι' ὠραιότητος πλοκῆς καὶ ἐξαιρέτου συνδυασμοῦ τῶν φαινομενικῶς ἀντιθέτων ἐννοιῶν, πλέκται ὁ λόγος εἰς ἐγκωμιασμόν καὶ ἔπαινον τῆς ἐγγάμου Γοργονίας. Γάμος καὶ ἀγαμία ἐξαιρονται καὶ τιμῶνται ἐπαξίως. Ἄλλ' ἄς ἀφήσωμεν τὸν γλαφυρότατον Γρηγόριον γὰρ ἐκφράσῃ τὸν πλοῦτον τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ μόνος: «*Ἡ Σωφροσύνη μὲν γε τοσοῦτον διήνεγκε, καὶ τοσοῦτον ὑπερῆρε τὰς κατ' αὐτὴν ἀπάσας, ἵνα μὴ λέγω τὰς παλαιάς, ὧν ὁ πολὺς ἐπὶ σωφροσύνῃ λόγος, ὥστε εἰς δύο ταῦτα διηρημένου πᾶσι τοῦ βίου, γάμου λέγω καὶ ἀγαμίας, καὶ τῆς μὲν οὔσης ὑψηλοτέρας τε καὶ θειοτέρας, ἐπιπονωτέρας δὲ καὶ σφαλερωτέρας, τοῦ δὲ ταπεινοτέρου τε καὶ ἀσφαλεστέρου, ἀμφοτέρων φυγοῦσα τὸ ἀηδές, ὅσον κάλλιστόν ἐστιν ἐν ἀμφοτέροις ἐκλέξασθαι, καὶ εἰς ἐν ἀγαγεῖν, τῆς μὲν τὸ ὕψος, τοῦ δὲ τὴν ἀσφάλειαν καὶ γενέσθαι σῶφρον ἄτυφος, τῷ γάμῳ τὸ τῆς ἀγαμίας καλὸν κεράσασα, καὶ δρέξασα, ὅτι μὴτ' ἕτερον τούτων ἢ Θεῶ πάντως, ἢ κόσμῳ συνδεῖ καὶ διίστησι πάλιν ὥστε εἶναι τὸ μὲν παντὶ φευκτόν κατὰ τὴν ἰδίαν φύσιν, τὸ δὲ τελείως ἐπαινετόν· ἀλλὰ νοῦς ἐστι ὁ καὶ γάμῳ καὶ παρθενίᾳ καλῶς ἐπιστατῶν καί, ὥσπερ ὕλη τις, ταῦτα τῷ τεχνίτῃ Λόγῳ ἑυθυμίζεται καὶ δημιουργεῖται πρὸς ἀρετὴν. Οὐ γὰρ ἐπεὶ σαρκὶ συνήφθη, διὰ τοῦτο ἐχωρίσθη τοῦ πνεύματος· οὐδ' ὅτι κεφαλὴν ἔσχε τὸν ἄνδρα, διὰ τοῦτο τὴν πρώτην κεφαλὴν ἠγγόνησεν· ἀλλ' ὀλίγα λειτουργήσασα κόσμῳ καὶ φύσει καὶ ὅσον ὁ τῆς σαρκὸς ἐβούλετο νόμος, μᾶλλον δὲ ὁ τῆ σαρκὶ ταῦτα νομοθετήσας, Θεῶ τὸ πᾶν ἑαυτῇ καθιέρωσεν. Ὁ δὲ κάλλιστον καὶ σεμνότατον, ὅτι καὶ τὸν ἄνδρα πρὸς ἑαυτῆς ἐποίησατο, καὶ οὐ δεσπότην ἄτοπον, ἀλλ' ὁμόδουλον ἀγαθὸν προσεκτήσατο. Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ τὸν τοῦ σώματος καρπὸν, τὰ τέκνα λέγω, καὶ τέκνα τέκνων, καρπὸν τοῦ πνεύματος ἐποίησατο, γένος ὄλον καὶ οἰκίαν ὄλην ἀντιμίας ψυχῆς Θεῶ καθαγίνισασα, καὶ ποιήσασα γάμον ἐπαινετόν διὰ τῆς ἐν γάμῳ εὐαρεστῆσεως, καὶ τῆς καλῆς ἐντεῦθεν καρποφορίας· ἑαυτὴν μὲν, ἕως ἔζη, ὑπόδειγμα καλοῦ παντὸς τοῖς ἐξ ἑαυτῆς προστήσασα· ἐπεὶ δὲ προσεκλήθη, τὸ θέλημα τῷ οἴκῳ μετ' αὐτὴν ἐγκαταλιποῦσα σιωπῶσαν παραίνεσιν».*

Εἶναι πρόδηλον ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου λεχθέντων ὅτι ἡ Γοργονία συζευχθεῖσα ἀπεκτήσατο οὐ μόνον τέκνα, ἀλλὰ καὶ τέκνα τέκνων· ὅτι ὄλος ὁ οἶκος αὐτῆς χριστιανοπροπεπῶς διεπαιδαγωγήθη καὶ ὅτι τὸν συζυγον αὐτῆς, ἐθνικὸν τὸ πρότερον ὄντα, μετέστρεψεν εἰς χριστιανόν. Τοῦτο πιστεύω ὅτι ὑποδηλοῖ ἡ φράσις τοῦ Γρηγορίου: «*Ὁ δὲ κάλλιστον καὶ σεμνότατον, ὅτι καὶ τὸν ἄνδρα πρὸς ἑαυτῆς ἐποίησατο, καὶ οὐ δεσπότην ἄτοπον, ἀλλ' ὁμόδουλον ἀγαθὸν προσεκτήσατο*».

Τὸ σῶφρον καὶ συνετὸν καὶ κόσμιον τῆς Γοργονίας ὕμνων ὁ Γρηγόριος, ἐπάγειται: «*Τίς μὲν ἦν φαίνεσθαι μᾶλλον ἀξία; Τίς δὲ ἦττον ἐφάνη καὶ ἀπρόσιτον ἐτήρησεν ἑαυτὴν ἀνδρῶν ὄψεσιν; Τίς μᾶλλον ἔγνω μέτρα κατηφείας καὶ φαιδρότητος, ὥς μήτε τὸ κατηφές ἀπάνθρωπον δοκεῖν, μήτε*

τὸ καθ' ἀπαλὸν ἀκόλαστον, ἀλλὰ τὸ μὲν συνετόν, τὸ δὲ ἡμερον καὶ ὄρον τοῦτο εἶναι κοσμιότητος, κραθέντος τοῦ φιλανθρώπου τῷ ἀναστήματι; Ἄκούετε τῶν γυναικῶν ὄσαι λίαν ἐπιδεικτικαὶ καὶ ῥόθυμοι καὶ τὸ κάλυμμα τῆς αἰδοῦς ἀτιμάζουσαι. Τίς μὲν οὕτως ὀφθαλμὸν ἐσωφρόνισεν; Τίς δὲ τοσοῦτον γέλωτος κατεγέλασεν, ὡς μέγα δοκεῖν ἐκείνη καὶ ὄρμην μειδιάματος; Τίς μᾶλλον ἀκοῇ θύρας ἐπέθηκεν; Τίς δὲ τοῖς θείοις λόγοις ἠνέφξε, μᾶλλον δέ, τίς νοῦν ἐπέστησεν ἠγεμόνα γλώσση λαλεῖν τὰ τοῦ Θεοῦ δικαίωματα; Τίς τάξιν οὕτως ἐστεύλατο χεῖλεσιν; »

Τὸ ἀφιλόκαλλον καὶ ταπεινόφρον καὶ τὸ τῆς ἐμφανίσεως ἀπέριττον ἐπαινεῖ περαιτέρω ὁ θεῖος Γρηγόριος τῆς πεφιλημένης ἀδελφῆς Γοργονίας. Καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ οὗτοι εἶναι οὐ μόνον διδακτικοὶ διὰ τὰς συζύγους καὶ παρθένους καὶ μητέρας πασῶν τῶν γενεῶν, ἀλλ' ἅμα καὶ μέγα ἱστορικὸν διαφέρον ἐγείρουσι, διότι μᾶς ἐμφανίζουσι τὴν κατὰ κόσμον καλλωπιζομένην γυναῖκα καὶ τὴν ἑαυτῆς ἐμφάνισιν ἐπιτηδευομένην, θὰ ἔλεγέ τις, διὰ τῶν αὐτῶν, ὡς σήμερον, ψιμυθίων καὶ τῆς αὐτῆς ἐξωγραφημένης ἐντρίψεως καὶ περιβαλλομένην καὶ φέρουσαν ποικίλα περιδέματα, περιβραχιόνια, δακτυλῖδια καὶ εἴ τι ἕτερον τοῖς εἰδώλοις ὅμοιον. Ἄλλ' ὡς ἀκούσωμεν τοῦ Γρηγορίου, λέγοντος: «Ὁὐ χρυσὸς ἐκείνην ἐκόσμησε τέχνη πονηθεὶς εἰς κάλλους περιουσίαν, οὐ ξανθαὶ πλοκαμίδες διαφανόμεναί τε καὶ ὑποφανόμεναι, καὶ βοστρίχων ἕλικες, καὶ σοφίσματα σκηνοποιούντων τὴν τιμίαν κεφαλὴν ἀτιμώτατα, οὐκ ἐσθῆτος περιῶδούσης καὶ διαφανοῦς πολυτέλεια, οὐ λίθων αὐγαὶ καὶ χάριτες χροωνῦσαι τὸν πλησίον ἄερα, καὶ τὰς μορφὰς περιλάμπουσαι· οὐ ζωγράφων τέχνη καὶ γοητεύματα, καὶ τὸ εὖωνον κάλλος καὶ ὁ κάτωθεν πλάστης ἀντιδημιουργῶν, καὶ κατακρύπτων τὸ τοῦ Θεοῦ πλάσμα ἐπιβούλοις χρώμασι, καὶ διὰ τῆς τιμῆς αἰσχύνων, καὶ προτιθεὶς τὴν θεῖαν μορφήν εἶδωλον πορνικὸν λίχνος ὄμμασιν, ἵνα κλέψῃ τὸ νόθον κάλλος τὴν φυσικὴν εἰκόνα τηρουμένην Θεῷ καὶ τῷ μέλλοντι. Ἄλλὰ πολλοὺς μὲν ἦδει καὶ παντοίους γυναικῶν κόσμους τοὺς ἔξωθεν, τιμιώτερον δὲ σὺδένα τοῦ ἑαυτῆς τρόπου καὶ τῆς ἔνδον ἀποκειμένης λαμπρότητος. Ἐν μὲν ἔρευθος ἐκείνῃ φίλον, τὸ τῆς αἰδοῦς· μία δὲ λευκότης, ἢ παρὰ τῆς ἐγκρατείας. Τὰς δὲ γράφας καὶ ὑπογράφας καὶ τοὺς ἰσθμῶν πίνακας καὶ τὴν ὄρουσαν εὐμορφίαν, ταῖς ἐπὶ θεάτρων παρῆκε καὶ τῶν τριόδων, καὶ ὄσαις αἰσχύνῃ καὶ ὄνειδος τὸ αἰσχύνεσθαι».

Περαιτέρω ὁ Γρηγόριος ἐκθειάζει τῆς εὐσεβεστάτης Γοργονίας τὴν μεγάλην εὐσέβειαν, ἣν ἐκ τῶν γονέων ἐκτήσατο καὶ ἐδιδάχθη, «ὅτι παρ' ἐκείνων τὸ ἀγαθόν, κἀκείνους ὄριζαν καὶ ἦδει καὶ ὁμολογεῖ τῆς οἰκειᾶς ἐλλάμψεως». Ἐπίσης τὴν εὐφροσύνην καὶ σύνεσιν καὶ τὸ γλυκὺ τοῦ ὕφους, ἕνεκα τῶν ὁποίων καὶ ἀγαθῆ πολλῶν σύμβουλος ἀνεδείχθη, καὶ τὴν τῶν ἀγ. Γραφῶν γνῶσιν καὶ τὸ φιλακόλουθον καὶ τὴν ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς σύγκασιν καὶ τὴν πρὸς τοὺς ἱερεῖς πρεπόντως ἀποδομένην ὑπ' αὐτῆς τιμὴν ἐπαινεῖ ἐν

τοῖς ἐξῆς ὁ Γρηγόριος. Ἡ τελευταία φράσις εἶναι δυσερμηνεύτος πῶς: «Τίς δὲ τοσοῦτον ἐδόξασεν ἱερέας, ἄλλους τε καὶ τὸν ἐκείνη τῆς εὐσεβείας συναγωνιστὴν καὶ διδάσκαλον, οὗ τὰ καλὰ σπέρματα καὶ ἡ καθιερωμένη τῶν τέκνων τῷ Θεῷ συζυγία». Ἐν Migne PG 35,801 σημ. 99 ἡ φράσις «καὶ τὸν ἐκείνη τῆς εὐσεβείας συναγωνιστὴν καὶ διδάσκαλον» ἐρμηνεύεται: «ταύτης πνευματικὸς πατὴρ καὶ διδάσκαλος ἐγένετο ὁ Φαυστινός, ὁ τότε τοῦ Ἰκονίου Ἐπίσκοπος», ὃν διεδέχθη θανόντα ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ Ἀμφιλόχιος ὁ τοῦ Ἀμφιλοχίου. «Is spiritualis Pater ac magister fuit Faustinus, tunc Iconii episcopus». Ἴδε καὶ αὐτόθι στ. 789/90: *Monitum in orationem VIII, iii*. Ὁμοίως ἡ φράσις: «οὗ τὰ καλὰ σπέρματα καὶ ἡ καθιερωμένη τῶν τέκνων τῷ Θεῷ συζυγία» παρὰ Migne, PG 35,801 σημ. 1 σχολιάζεται ὡς ἐξῆς: «Par sacrum filorum, id est, duo Gorgoniæ filii, qui episcopi fuere, juxta Eliam». Ἴδε καὶ αὐτόθι στ. 789)90, II. Ὁ Baronius ὁρμώμενος ἐκ τῆς ἐσφαλμένης προϋποθέσεως ὅτι σύζυγος τῆς Γοργονίας ὑπῆρξεν ὁ Βιταλιανός, ἐθεώρησεν ὅτι καὶ τῆς Γοργονίας δύο υἱοὶ ἐγεννήθησαν, ὁ Πέτρος καὶ ὁ Φωκάς, οἱ τοῦ Βιταλιανοῦ υἱοί. Τὴν γνώμην του δὲ ταύτην φαίνεται δανεισθεὶς ἐκ τοῦ Σχολιαστοῦ τῶν Λόγων τοῦ Γρηγορίου Ἡλίου Κρήτης, ὡς καὶ ἡ ἀνωτέρω σημείωσις δεικνύει. Ἄλλ' ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω οὐχὶ ὁ Βιταλιανός, ἀλλ' ὁ Ἀλύπιος σύζυγος τῆς Γοργονίας ὑπῆρξεν, ὡς τὸ Ἐπιτ. ΚΔ² ἀποδεικνύει. Ἐὰν δ' ἡ ἀνωτέρω φράσις τοῦ Γρηγορίου «καὶ ἡ καθιερωμένη τῶν τέκνων τῷ Θεῷ συζυγία» πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ, ὡς καὶ ἐγὼ πιστεύω, ὅτι τῷ ὄντι ἡ Γοργονία καὶ υἱοὺς ἀπέκτησε, ἐκτὸς τῶν θυγατέρων, παρὶ ὧν τὸν λόγον κατωτέρω ποιούμεθα, καὶ δύο ἐξ αὐτῶν ἐπίσκοποι ἐγένοντο, περὶ ὧν ὅμως ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου δὲν δυνάμεθα ἀκριβέστερον νὰ πληροφορηθῶμεν, τότε ἀσφαλῶς οὗτοι δὲν ἦσαν οἱ τοῦ Βιταλιανοῦ υἱοὶ Πέτρος καὶ Φωκάς, ἀλλ' ἕτεροι, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα δὲν γνωρίζομεν. Δὲν δύναται δὲ ἡ φράσις ν' ἀναφέρεται εἰς τὰ θήλεια τέκνα τῆς Γοργονίας, αὐτὰ ἦσαν, ὡς θὰ ἴδωμεν, ἡ Ἀλυπιανή, ἡ Ἐυγενία καὶ ἡ Νόννα, διότι ἡ μὲν Ἀλυπιανὴ συνεζεύχθη τὸν Νικόβουλον (ἴδρα κατωτέρω), αἱ δὲ ἕτεραι δύο δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀφιερώθησαν τῷ Θεῷ παρθενεύουσαι καὶ τὸ τῶν μοναχῶν σχῆμα περιβληθεῖσαι, διότι ὁ βίος αὐτῶν, κατὰ τὴν ἐν τῇ Διαθήκῃ τοῦ Γρηγορίου διαβεβαίωσιν τούτου, ἐπιλήψιμος ἦτο, ὅθεν καὶ ἐπιτιμῶνται ὑπ' αὐτοῦ καὶ στεροῦνται τῆς χάριτος τῆς κληρονομίας ὑπ' αὐτοῦ. Διὰ τοῦτο ἐθεώρησα ὀρθότερον νὰ δεχθῶ ὅτι πράγματι ἡ Γοργονία ἐγέννησε καὶ υἱοὺς, οὓς, κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Γρηγορίου, «τῷ Θεῷ καθιέρωσεν». Ἄλλ' ἀβέβαιον ἐπίσης θεωρῶ ἂν διὰ τῆς φράσεως δεῖον νὰ θεωρήσωμεν τοὺς δύο τῆς Γοργονίας υἱοὺς εἰς ἐπισκόπους ἀνυψωθέντας, ὡς ὁ Σχο-

1. Migne PG 35, 89/90.

2. Migne, PG 38, 22.

λαστής Ἡλίας ὁ Κρήτης λέγει, καὶ ὁ ἐπ' αὐτοῦ στηριζόμενος Baronius δέχεται ἢ ἀπλῶς τὸ μοναχικὸν σχῆμα περιβληθέντες, ἢ πρεσβύτεροι γεγονότες, ἑαυτοὺς ἀφιέρωσαν τῷ Θεῷ. Δυστυχῶς αἱ πηγαὶ δὲν διαφωτίζουν ἡμᾶς οὔτε ἐπομένως διαλευκαίνουν τὸ πρόβλημα. Ἀλλὰ καταπτέρω θὰ διηγήσωμεν σαφέστερον καὶ λεπτομερέστερον μὲ μνείαν τῶν σχετικῶν πηγῶν.

Μετὰ τὴν ἀναγκαίαν παρέκβασιν, ἐπανέλθωμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ ἐγκωμιαστικοῦ Λόγου τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὴν ἑαυτοῦ ἀδελφὴν Γοργονίαν.

Ἐν § IB' ὁ Γρηγόριος πληροφοροεῖ ἡμᾶς ὅτι ἡ Γοργονία κατέστησε τὸν οἶκον αὐτῆς ἐντευκτήριον τοῖς κατὰ Θεὸν ζῶσι, οὓς «ἐδεξιούτα τῇ αἰδοῖ καὶ τοῖς κατὰ Θεὸν διαβήμασιν». Ἐπίσης ἐπαινεῖ ὁ Γρηγόριος τὸ ἀπαθὲς ἐν τοῖς ἰδίοις πάθεισι καὶ τὸ συμπαθὲς τῆς Γοργονίας ἔναντι τῶν πασχόντων· ἅμα δὲ τὸ φιλάνθρωπον καὶ φιλόξενον: «Θύρα δὲ αὐτῆς παντὶ ἐλθόντι ἠνέγκτο· ἔξω δὲ οὐκ ἠύλιζετο ξένος. Ὄφθαλμὸς ἦν τυφλῶν, ποῦς δὲ χωλῶν, μήτηρ δὲ ὀρφανῶν»· τὸ φιλεύσπλαγχον ἔναντι τῶν χηρῶν: «Τῆς δὲ εἰς χήρας εὐσπλαγχνίας τί χεῖρ μείζον εἰπεῖν, ἢ ὅτι τὸ μὴ χήρα κληθῆναι καρπὸν ἠνέγκτο»; «Κοινὸν μὲν ἦν ἡ ἐκείνης ἐστία τοῖς πενομένοις ἀφ' αἵματος καταγωγίον· κοινὰ δὲ τὰ ὄντα πᾶσι τοῖς δεομένοις οὐχ ἦττον ἢ ἐκάστοις τὰ ἑαυτῶν». Πάντα δὲ ταῦτα «ἐν τῷ κρυπτῷ καλῶς ἐγεώργει τῷ βλέποντι τὰ κρυπτά τὴν εὐσέβειαν. Πάντα τοῦ κοσμοκράτορος ἤρασαν· πάντα μετήνεγκεν εἰς τὰς ἀσφαλεῖς ἀποθήκας. Οὐδὲν ἀφῆκε τῇ γῆ πλὴν τοῦ σώματος. Πάντων ἠλλάξατο τὰς ἐκεῖθεν ἐλπίδας· ἕνα τοῖς παισὶ πλουτὸν ἀφῆκε, τὴν μίμησιν καὶ τὴν ἐπὶ τούτοις φιλοτιμίαν».

Ἐν § II' δι' ὠραίων ἀντιθέσεων ἐξαίρει ὁ Γρηγόριος τὴν εἰς πάσας σχεδὸν τὰς ἀρετὰς ὑπέροχον ἐπίδοσιν τῆς ἁγίας ταύτης γυναικός, ἥτοι τὴν μεγαλοψυχίαν μετὰ τῆς λιτῆς διαβιώσεως, τὴν εὐσπλαγχνίαν μετὰ τοῦ ἀνεπίδεικτου καὶ ταπεινοφρονος τοῦ φρονήματος, τὴν σκληραγωγίαν μετὰ τῆς νήψεως καὶ ἐγρηγόρσεως οὕτως, ὥστε τὰ πάντα κατώρθωσεν, «ὡς οὐδεὶς ἄλλος ἐν καὶ μετρίως· οὕτω δ' εἰς ἄκρον ἐκάστων, ὥστε καὶ ἀντι πάντων ἐν ἐξαρκεῖν καὶ μόνον». Ταῦτα πάντα κινεῖσι τὸν Γρηγόριον, θαυμάζοντα τὰς ἀρετὰς τῆς ἀδελφῆς Γοργονίας, ν' ἀναφωνήσῃ περιχαρῆς: «ID'. ὦ πιναροῦ σώματος καὶ ἐνδύματος, ἀρετῆ μόνον ἀνθούτος! ὦ ψυχῆς διακρατούσης τὸ σῶμα, καὶ δίχα τροφῆς σχεδόν, ὡσπερ ἄνθρον! μᾶλλον δὲ σώματος διασαμένου νεκρωθῆναι καὶ πρὸ τῆς διαζεύξεως, ἵν' ἐλευθερίαν λάβῃ ψυχὴ καὶ μὴ παραποδίζηται ταῖς αἰσθήσεσιν! ὦ νυκτῶν ἀπύνων καὶ ψαλμοδίας καὶ στάσεως ἕξ ἡμέρας εἰς ἡμέραν ἀποληγούσης! ὦ Δαυὶδ, ταῖς πισταῖς μόνον ψυχαῖς οὐ μακρὰ μελωδήσας! ὦ μελῶν ἀπαλότητος ἐπὶ γῆς ἐξῆρμένων καὶ παρὰ τὴν φύσιν τραχυνομένων! ὦ πηγῶν δακρῶν σπειρομένων ἐκ θλίψεως, ἵν' ἐν ἀγαλλιάσει θεοῖσαιεν! ὦ βοῆς νυκτερινῆς νεφέλας διερχομένης καὶ φθανούσης πρὸς τὸν οὐράνιον! ὦ θερμότητος νεύματος, κυνῶν κατατολμώσης νυκτερινῶν δι' ἐπιθυμίαν εὐχῆς καὶ κρυμῶν καὶ

ὑετῶν καὶ βροντῶν καὶ χαλάζης καὶ ἀωρίας! Ὡ γυναικεία φύσις τὴν ἀνδρείαν νικήσασα διὰ τὸν κοινὸν ἀγῶνα τῆς σωτηρίας καὶ σώματος διαφορὰν οὐ ψυχῆς τὸ θῆλυ καὶ τὸ ἄρρεν ἐλέγξασα! Ὡ τῆς μετὰ λουτρὸν ἀγγελίας καὶ τῆς νύμφης Χριστοῦ ψυχῆς ἐν καθαρῷ νυμφῶνι τῷ σώματι! Ὡ πικρὰ γεῦσις καὶ Εὐα μήτερ καὶ γένους καὶ ἁμαρτίας καὶ ὄφι πλάνε καὶ θάνατε, τῇ ἐκείνης ἐγκράτειᾳ νενικημένα! Ὡ Χριστοῦ κένωσις καὶ δούλου μορφή καὶ παθήματα, τῇ ἐκείνης νεκρώσει τετιμημένα!»

Ἐν συνεχείᾳ ὁ Γρηγόριος ἀπαριθμεῖ τὴν διὰ τῆς χειρὸς τοῦ Θεοῦ θαυματουργικὴν, οὕτως εἰπεῖν, διάσωσιν τῆς Γοργονίας ἐκ διαφορῶν κινδύνων καὶ ἀσθενειῶν, ἵνα δείξῃ πῶς οἱ εὐσεβῶς βιοῦντες τὴν ἐπ' αὐτοὺς χάριν τοῦ Κυρίου ἔλκουσιν. «Ἐρῶ δέ», λέγει ὁ Γρηγόριος, «τὰ μὲν γινώριμα τοῖς πᾶσι, τὰ δὲ ἀπόρρητα τοῖς πολλοῖς». Εἶναι πολὺ ἐνδιαφέρουσα ἡ διήγησις τοῦ Γρηγορίου, διότι ἐμφανίζει περιστατικὰ τοῦ βίου τῆς Γοργονίας, τέως τῇ ἐπιστήμῃ ἀγνωστα καὶ ὄσωσούν γριφώδη. Ἐν πρώτοις διηγείται τὸ πάθημα τῆς εὐσεβοῦς γυναικὸς καταπεσοῦσης καὶ σχεδὸν κατασυντριβείσης, κατόπιν ἀνατροπῆς ὀχήματος, φερομένου ὑπὸ ἡμόνων, αἵτινες αἰφνιδίως μανεῖσαι, ἀνέτρεψαν καὶ κατασυνέτριψαν τὸ ὄχημα, ἡ δὲ εὐσεβῆς Γοργονίᾳ «πάντα συντριβείσα καὶ συγκοπέισα καὶ ὄσα καὶ μέλη καὶ ἀφανῆ καὶ φαινόμενα καὶ οὔτε ἱατρὸν ἄλλον πλὴν τοῦ παραδόντος ἠνέσχετο· ὁμοῦ μὲν καὶ ὄψιν ἀνδρῶν αἰδουμένη καὶ χεῖρας (τὸ γὰρ κόσμιον κἂν τοῖς πάθει διεσώσατο)· ὁμοῦ δὲ καὶ τὴν ἀπολογίαὶν ζητοῦσα παρὰ τοῦ ταῦτα παθεῖν συγχωρήσαντος, οὔτε παρ' ἄλλου τινὸς ἢ ἐκεῖνου τῆς σωτηρίας ἔτυχεν· ὡς μὴ μᾶλλον ἐπὶ τῷ πάθει πληγῆναι τίνας, ἢ ἐπὶ τῷ παραδόξῳ τῆς ὑγείας καταπλαγῆναι καὶ διὰ τοῦτο δόξαι συμβῆναι τὴν τραγωδίαν ἵν' ἐνδοξασθῇ τοῖς πάθει· παθοῦσα μὲν ὡς ἄνθρωπος, ἰαθεῖσα δὲ ὑπὲρ ἀνθρώπων καὶ διήγημα δοῦσα τοῖς ὑστερον, μέγιστον μὲν εἰς ἀπόδειξιν τῆς ἐν τοῖς πάθει πίστεως καὶ τῆς πρὸς τὰ δεινὰ καρτερίας, μείζον δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ τοὺς τοιοῦτους φιλανθρωπίας. Τῷ γὰρ «Ὅτ' ἂν πέση οὐ καταρῶραχθήσεται» (Ψαλμ. 36,24), περὶ τοῦ δικαίου καλῶς εἰρημένῳ, προσέτεθη καινότερον, τὸ «κἂν καταρῶραχῆ, τάχιστα ὀρθοθήσεται καὶ δοξασθήσεται». Εἰ γὰρ παρὰ τὸ εἶκος ἔπαθεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τὸ εἶκος ἐπανήλθε πρὸς ἑαυτήν, ὡς μικροῦ κλαπῆναι τῇ ὑγείᾳ τὸ πάθος καὶ περιφανεστέραν γενέσθαι τὴν θεραπείαν ἢ τὴν πληγὴν». Καὶ ἐπάγεται ὁ θεῖος Γρηγόριος, ὁ τὴν χεῖρα τοῦ Θεοῦ ἐπὶ τοὺς εὐσεβεῖς δοκιμαζομένους ἐν παντὶ διορῶν: «ΙΖ'. Ὡ συμφορᾶς ἐπαινουμένης καὶ θαυμασίας! Ὡ πάθους ἀπαθείας ὑψηλοτέρου! Ὡ τοῦ, «Πατάξει καὶ ματώσει καὶ ὑγιάσει καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσει» (Ὡσηθ 6,2), φέροντος μὲν εἰς μείζον καὶ μυστικώτερον, ὥσπερ οὖν ἤνεγκεν, οὐχ ἤττον δὲ τοῖς ταύτης ἀρμόζοντος πάθει! Τοῦτο μὲν οὖν, ὃ πᾶσι πρόδηλον καὶ τοῖς πόρρωθεν, ἐπεὶ καὶ εἰς πάντας τὸ θαῦμα διήλθε

καὶ ἐν ταῖς πάντων κεῖται γλώσσαις καὶ ἀκοαῖς τὸ διήγημα μετὰ τῶν ἄλλων τοῦ Θεοῦ θαυμασίων τε καὶ δυνάμεων».

Ἐν § ΙΖ' ὁ Γρηγόριος διηγεῖται πῶς ἡ εὐσεβὴς Γοργονία ὑπὸ σοβαρωτάτης ἀσθενείας προσβλήθεισα καὶ παρὰ τὰς φροντίδας τῶν θεραπεύοντων ἰατρῶν καὶ τῶν οἰκείων αὐτῆς μέχρι θανάτου ἰκομένη, αἴφνης, τῇ ἐπεμβάσει τοῦ Θεοῦ, θαυματουργικῶς ἰάται, κατόπιν θερμοτάτης τῆς ἰδίας εὐχῆς ἐν τῷ θυσιαστηρίῳ. Ἴδου πῶς περιγράφει ὁ θεῖος Γρηγόριος τὴν ἀσθένειαν καὶ θεραπείαν τῆς Γοργονίας: «Ἐκαμνεν αὐτῇ τὸ σῶμα καὶ διέκειτο πονήρως καὶ ἡ νόσος ἦν τῶν ἀήθων καὶ ἀλλοκότων· πύρωσις μὲν ἀθρόα παντὸς τοῦ σώματος καὶ οἶον βρασμὸς τις καὶ ζέσις αἵματος, εἶτα πῆξις τούτου καὶ νάρκη καὶ ὠχρίασις ἄπιστος καὶ νοῦ καὶ μελῶν παράλυσις· καὶ τοῦτο οὐκ ἐκ μακρῶν τῶν διαστημάτων, ἀλλ' ἦν ὅτι καὶ λίαν συνεχῶς· καὶ τὸ κακὸν οὐκ ἀνθρώπινον ἐνομίζετο καὶ οὔτε ἰατρῶν ἤρκουν τέχνη λίαν ἐπιμελῶς διασκεπτομένων περὶ τοῦ πάθους καὶ καθ' ἑαυτὸν ἕκαστου καὶ σὺν ἀλλήλοις, οὔτε γονέων δάκρυα, πολλὰ πολλάκις δεδυννημένα, οὔτε πάνδημοι λιταὶ καὶ ἱκεσίαι, ἄς, ὡς ὑπὲρ τῆς ἑαυτοῦ σωτηρίας ἕκαστος, ἐποιούνητο πᾶς ὁ λαός· καὶ γὰρ ἦν ἅπασι σωτηρία τὸ ἐκείνην σώζεσθαι, ὥσπερ τοῦναντίον, πάθος κοινὸν τὸ ἐν τῇ ἀρῆωστίᾳ κακοπαθεῖν». Πῶς δὲ ἐπῆλθε τὸ θαῦμα τῆς ἰάσεως τῆς εὐσεβοῦς ταύτης γυναικός, περιγράφει εὐθὺς ἀμέσως ὁ Γρηγόριος: «ΙΗ'. Τί οὖν ἡ μεγάλη καὶ τῶν μεγίστων ἀξία ψυχὴ καὶ τίς ἡ ἰατρεία τοῦ πάθους; Ἐνταῦθα γὰρ ἦδη καὶ τὸ ἀπόδητον. Πάντων ἀπογνοῦσα τῶν ἄλλων, ἐπὶ τὸν πάντων ἰατρῶν καταφεύγει καὶ νυκτὸς ἀωρίαν τηρήσασα, μικρὸν ἐνδούσης αὐτῇ τῆς νόσου, τῷ θυσιαστηρίῳ προσπίπτει μετὰ τῆς πίστεως καὶ τὸν ἐπ' αὐτῷ τιμώμενον ἀνακαλουμένη μεγάλη τῇ βοῇ καὶ πάσαις ταῖς κλήσεσι καὶ πασῶν αὐτὸν τῶν πρόποτε δυνάμεων ὑπομνήσασα (σοφὴ γὰρ ἐκείνη καὶ τὰ παλαιὰ καὶ τὰ νέα), τέλος εὐσεβῆ τινα καὶ καλὴν ἀναισχυντίαν ἀναισχυντεῖ· μιμεῖται τὴν τοῖς κρασπέδοις Χριστοῦ ξηράνασαν πηγὴν αἵματος. Καὶ τί ποιεῖ; τῷ θυσιαστηρίῳ τὴν κεφαλὴν ἑαυτῆς προσθεῖσα μετὰ τῆς ἴσης βοῆς καὶ δάκρυσι τοῦτο πλουσίως, ὥσπερ τις πάλαι τοὺς πόδας Χριστοῦ καταβρέχουσα καὶ μὴ πρότερον ἀνήσειν ἢ τῆς ὑγιείας τοκεῖν ἀπειλοῦσα· εἶτα τῷ πατρ' ἑαυτῆς φασκίᾳ τούτῳ τὸ σῶμα πᾶν ἐπαλείφουσα καὶ εἴ που τι τῶν ἀντιτύπων τοῦ τιμίου σώματος ἢ τοῦ αἵματος ἢ χεῖρ ἐθησαύρισεν, τοῦτο καταμιγνῶσα τοῖς δάκρυσιν (ὡ τοῦ θαύματος!), ἀπῆλθεν εὐθὺς αἰσθομένη τῆς σωτηρίας, κούφη καὶ σῶμα καὶ ψυχὴν καὶ διάνοιαν, μισθὸν ἐλπίδος λαβοῦσα τὸ ἐλπίζόμενον καὶ τῇ τῆς ψυχῆς εὐρωστίᾳ κομισαμένη τὴν τοῦ σώματος. Ταῦτα μεγάλα μὲν, οὐ ψευδῆ δέ. Τούτοις πιστεύετε ἅπαντες καὶ νοσοῦντες καὶ ὑγιαίνοντες· ἴν' οἱ μὲν ἔχητε τὴν ὑγιείαν, οἱ δὲ ἀπολάβητε. Καὶ ὅτι μὴ κόμπος τὸ διήγημα, δῆλον ἐξ ὧν ζώσης κατασιγήσας, νῦν ἐξεκάλυψα· καὶ οὐδ' ἂν νῦν ἐδημοσίευσα,

εὐ ἴστε, εἰ μή τις ἔσχε με φόβος θαῦμα τοσοῦτον κατακρούσαι καὶ πιστοῖς καὶ ἀπίστοις καὶ τοῖς νῦν καὶ τοῖς ὕστερον».

Τὸ ἀνωτέρω διήγημα τοῦ Γρηγορίου εἶναι μὲν ἀξιοθαύμαστον καὶ τῆς πίστεως καὶ εὐσεβείας τῆς Γοργονίας δηλωτικόν, πλὴν ἀλλ' ὅμως οὐχὶ καὶ ἀξιομίμητον. Ἐὰν σήμερον ἤθελέ τις παρόμοιον τι ἀποτολήμησιν, ἀσφαλῶς ὡς μεγίστη ἀσέβεια καὶ κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Γρηγορίου, «ἀναισχυντία» ἤθελε χαρακτηρισθῆ. Καὶ χωρὶς τὸ παράπαν νὰ θέλω νὰ μειώσω τὴν ἐκ τοῦ διηγήματος ἐντύπωσιν ἢ νὰ ἄρω τὴν ἀξίαν καὶ σημασίαν τῶν λόγων ἑνὸς μεγάλου πατρὸς, οἷος ὁ θεῖος Γρηγόριος, δὲν δύναμαι παρὰ ταῦτα νὰ χαρακτηρίσω τὸ γεγονός παρὰ ὡς τολμηρὸν καὶ ἐκδηλωτικὸν ἀκαίρου ἐκρήξεως θερμοῦργου πίστεως, πᾶν ἄλλο ἢ ἀξιομίμητον ὑπ' ἄλλων. Καὶ σήμερον παρὰ πολλοῖς ἀμαθῆσι ἐπικρατεῖ ἡ κακὴ—κακίστη συνήθεια νὰ χρησιμοποιῆται ὑπ' αὐτῶν κρυφίως ἡ θεία κοινωνία ἢ τὸ ἅγιον μῦρον ἢ τὸ ἡγιασμένον ἔλαιον, ὡς μαγικὸν μέσον ἐπιτεύξεως ἀλόγων ἢ καὶ ἀνόμων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐφαρμάκτων καὶ δυσσεβῶν ὁρέξεων καὶ ἐπίθυμῶν, ὧν τὴν ἐκπλήρωσιν μετὰ ταῦτα ὡς βεβαίαν θεωροῦσι. Δὲν δύναμαι ἐπίσης νὰ ἐννοήσω, πῶς εἰς μέγας πατῆρ, οἷος ὁ Γρηγόριος, δὲν εὗρεν ὀλίγας λέξεις, ἵνα ἀποκηρύξῃ τὸ γενόμενον καὶ μὴ ἐπιτρέψῃ τὴν ἐπανάληψιν αὐτοῦ. Φαντασθῆτε τί θὰ ἐγένετο, ἂν ὁ ἀσθενὴς χριστιανὸς ἠξίου ἀπὸ τοὺς ἱερεῖς τὴν διὰ τοῦ τιμίου σώματος καὶ αἵματος ἐπάλειψιν τοῦ ἀσθενοῦς μέλλου ἢ μελῶν ἢ καὶ ὀλοκλήρου τοῦ ἀσθενοῦντος σώματός του! Δύνασθε νὰ φαντασθῆτε μεγαλυτέραν ἀσέβειαν; Ἄλλὰ τότε πῶς ὁ Γρηγόριος ἐπαινεῖ τὸ ὑπὸ τῆς ἀδελφῆς γενόμενον τοῦτο καὶ δὲν ἐπιτιμᾷ τὴν πράξιν; Νομίζω ὅτι νύξιν ἐπιτιμήσεως ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ὑπάρχει ἐν τῇ φράσει: «τέλος εὐσεβῆτι νὰ καὶ καλὴν ἀναισχυντίαν ἀναισχυντεῖ». Τόσον βαρεῖαν φράσιν, εἰ καὶ ἀπῶς κεκαλυμμένως λεχθεῖσαν, δὲν θὰ ἐξέφερεν ὁ θεῖος πατῆρ, ἂν μὴ τὴν πράξιν τῆς Γοργονίας ὡς ἀπονενοημένην καὶ ἥμιστα χριστιανοπραπῆ ἐθεώρει. Εἶναι ἐξ ἄλλου ἐνδεικτικὴ καὶ ἡ πράξις αὕτη τῆς Γοργονίας, τῆς εὐσεβείας καὶ τῆς μεγάλης πίστεως τῆς γυναικὸς ταύτης, ἀλλ' ἥμιστα πάντως δύναται καὶ ὡς ἐπαναληπτέα καὶ ἀξία μιμήσεως νὰ χαρακτηρισθῆ. Δὲν προβαίνω εἰς ἀπαρίθμησιν τῶν ἱερῶν κανόνων, τῶν ἀπαγορευόντων τὴν ἀσεβῆ χρῆσιν τῶν τιμωτάτων δώρων τοῦ Κυρίου, ἦτοι τοῦ τιμίου καὶ ἱεροῦ Αὐτοῦ σώματος καὶ αἵματος, διότι θὰ ἐξέβαινον τοῦ κυρίου μου θέματος καὶ θὰ ἐξετεινόμεν ἐἰς μῆκος δυσανάλογον τῆς προκειμένης μελέτης μου. Πάντως, ἄς γνωρίζῃ ἀπλῶς ὁ ἀναγνώστης, ὅτι τοιαῦτα καταχρήσεις ἐν τῇ θεῇ μεταλήψει συνέβησαν καὶ μετὰ ταῦτα, ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τῆς Εἰκονομαχίας, ὅτι οἱ δυσσεβεῖς εἰκονοκλάσται καὶ τοῦτο κατηγοροῦσαν τοῖς ἀντιπάλοις αὐτῶν, ὅτι κοινωνοῦσιν ἀσεβεῖ τῷ τρόπῳ, θέτοντες τὸ τίμιον σῶμα τοῦ Κυρίου πρὸ τῆς μεταλήψεως ἐπὶ τῶν χειρῶν τῆς εἰκόνης τοῦ Χριστοῦ ἢ ἐτέρου εἰκονιζομένου ἀγίου καὶ εἶτα μετελάμβανον. Τὰς ἀκρό-

τήτας, τὰς οὐ κατ' ἐπίγνωσιν καὶ τὰς ἐκτροπὰς ταύτας ἢ ἡμετέρα Ἐκκλησία ἀπηγόρευσεν ἀσστηρότατα, ἔκτοτε δὲ οὐδὲν ἐπίσημον κρούσμα μεταξὺ τοῦ ποιμνίου αὐτῆς ἀναφέρεται, ἔκτος τῶν ἀνωτέρω μνημονευθεισῶν, ἀλλὰ σπανιζουσῶν περιπτώσεων.

Ἀφοῦ ἀνωτέρω ἐξεθείασεν ὁ Γρηγόριος τὰς ἀρετὰς τῆς ὄντως ἀγίας αὐτοῦ ἀδελφῆς, ἔρχεται νῦν οἰονοεῖ ἐπιγραμματικῶς νὰ περιγράψῃ καὶ τὸ κατὰ Θεὸν πράγματι τέλος τῆς εὐσεβεστάτης Γοργονίας. Αὕτη λέγει, «ἐπόθει τὴν ἀνάλυσιν (καὶ γὰρ εἶχε πολλὴν πρὸς τὸν καλοῦντα τὴν παρῴθσιαν), καὶ τὸ σὺν Χριστῷ εἶναι πάντων προετίθει τῶν ὑπὲρ γῆς . . . Διαμαρτάνει δὲ οὐδὲ ταύτης τῆς ἐπιθυμίας, οὕτως οὔσης ἐνθέου καὶ ὑψηλῆς καὶ ὁ τοῦτου μείζων ἐστὶ, προαπολαύει τοῦ καλοῦ διὰ τῆς προγνώσεως καὶ τῆς πολλῆς ἀγρυπνίας». Ἐν δ' ἐν τέλει ἐπόθει, ὅπως αὐτῇ προστεθῆ ὑπὸ τοῦ Κυρίου, τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελείωσιν, ὅπερ καὶ ἐχαρίσατο αὐτῇ ὁ Κύριος. «Ἐν δὲ τοῖς πᾶσι προστεθῆναι ζητοῦσα τὴν τοῦ ἀνδρὸς τελείωσιν (βούλεσθε γράψω τὸν ἄνδρα συντόμως; ἀνδρὸς ἐκείνης καὶ οὐκ οἶδ' ὅ,τι χρῆ πλέον εἰπεῖν), Ἰν' ὄλω τῷ σώματι Θεῷ καθιερωθῆ καὶ μὴ ἐξ ἡμιθείας ἀπέλθῃ τετελεσμένη, μηδ' ὑπολείπεται τι τῶν ἑαυτῆς ἀτελές, οὐδὲ ταύτης διαμαρτάνει τῆς δεήσεως παρὰ τοῦ θέλημα τῶν φοβουμένων αὐτὸν ποιούντος καὶ εἰς πέρας ἄγοντος τὰ αἰτήματα». Τὰς τελευταίας στιγμὰς τῆς ἀπελθούσης εἰς τὰς αἰωνίους μονὰς ἀδελφῆς-Γοργονίας, ὡς ἐξῆς περιγράφει ὁ Γρηγόριος: «ΚΑ'. Ὡς δὲ ἅπαντα εἶχεν αὐτῇ κατὰ νοῦν καὶ οὐδὲν ἐνέδει τῶν ποθουμένων καὶ ἡ κυρία πλησίον (Σημ. Σχολιαστοῦ: Ἡ κυρία—ἡ ὀρισθεῖσα τοῦ θανάτου ἡμέρα) οὕτως ἤδη τῷ θανάτῳ συσκευάζεται καὶ τῇ ἐκδημίᾳ καὶ πληροῖ τὸν περὶ ταῦτα νόμον διὰ τῆς κατακλίσεως, Ἐπισκήψασα δὲ καὶ ἀνδρὶ καὶ τέκνοις καὶ φίλοις, ὅσα εἶκος τὴν φίλανδρον, καὶ φιλότεκνον καὶ φιλάδελφον καὶ λαμπρῶς περὶ τῶν ἐκείθεν φιλοσοφήσασα καὶ πανηγύρεως ἡμέραν ποιησάμενη τὴν τελευταίαν, κοιμᾶται, πλήρης μὲν οὐ τῶν κατὰ ἀνθρώπον ἡμερῶν¹, ὅτι μηδὲ συνήχετο, ταύτας ἑαυτῇ πονηρὰς εἰδυῖα καὶ τὰ πολλὰ μετὰ τοῦ χόδς καὶ τῆς πλάνης, τῶν δὲ κατὰ Θεὸν καὶ λίαν πλήρης, ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τις ὀρθίως τῶν ἐν πλουσίᾳ τῇ πολιᾷ καταλυσάντων καὶ πολλὰς ἐτῶν περιόδους ἀριθμησάντων. Οὕτως ἐκείνη λυεταί, ἡ προσλαμβάνεται, κρείττοσιν εἰπεῖν, ἢ ἀφίπταται, ἢ μετοικίζεται, ἢ μικρὸν προαποδημεῖ τοῦ σώματος». Τέλος ἡ ἀγία Γοργονία, μόλις τὰ χεῖλη κινήσῃ δυναμένη, τὸ ψαλμικὸν εὐχομένη: «Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω» (ψαλμ. 4,10), παρέδωκεν εἰς Κύριον τὸν πνεῦμα αὐτῆς εἰς αἰώνιαν ἀνάπαυσιν.

¹ Ἐπειδὴ οἱ ἐν τέλει λόγοι τοῦ Γρηγορίου εἶναι χρήσιμοι καὶ ἀπὸ λαο-

1. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ πρωτότοκος Γρηγόριος ἐγεννήθη τῷ 229, ἡ δευτερότοκος Γοργονία θὰ ἐγεννήθη τουλάχιστον ἐν ἔτος ἢ καὶ πλεονα βραδυτέρων. Ἀφοῦ δ' ἀπεβίωσε τὸ 370, ἔπεται ὅτι νέα ἀπεβίωσε καὶ ὅτι δὲν εἶχεν εἰσέτι καλῶς τὸ τεσσαρακοστὸν ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῆς συμπληρώσει.

γραφικῆς ἀπόψεως, διότι περιγράφουσι τὸν τρόπον, καθ' ὃν οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι παρὰ τὸν ἐτοιμοθάνατον συγκεντρούμενοι κατὰ τοὺς παλαιοχριστιανικούς τούτους χρόνους καὶ ἔνδον προσευχόμενοι καὶ ἀκίνητοῦντες, ἵνα μὴ ταράξωσι τὴν ἡσυχίαν τοῦ ἀποδημοῦντος, ἀνέμενον μετὰ καρδίας ἐσφιγμένης τὸ ἀναλόφρευκτον καὶ τὴν ἐκ τοῦ σώματος ἐκδημίαν τῆς ψυχῆς. Ἴδου καὶ οἱ λίαν ἐνδιαφέροντες λόγοι τοῦ θείου τούτου πατρὸς: «Ἐλύετο μὲν ἤδη καὶ ἀνέπνει τὰ τελευταῖα καὶ χορὸς περὶ αὐτὴν οἰκείων τε καὶ ξένων χαριζομένων τὰ προπεμπτήρια· καὶ μητρὸς· γηραιᾶς ἐπίνευσις, καὶ ψυχῆς σπαραγμὸς ζηλοτυπούσης τὴν ἐκδημίαν, καὶ φίλτρον ἀπάντων ἀγωνία σύγκρατον, τῶν μὲν ὅ,τι ἀκούσωσι ποθοῦντων, μνήμης ἐμπύρευμα, τῶν δὲ ὅ,τι φθέγγονται, τολμῶντος δὲ οὐδενός. Καὶ κωφὰ τὰ δάκρυα καὶ ἡ τῆς λύπης ὄδιον ἀθεράπευτος (οὐδὲ γὰρ ὄσιον· ἐδόκει θρήνοις τιμᾶν τὴν οὕτω χωριζομένην), σιγὴ δὲ βαθεῖα καὶ τελετή τις ὁ θάνατος. Ἡ δὲ ἄπνους τε καὶ ἀκίνητος καὶ ἄφθογγος, τὸ φαινόμενον, καὶ ἡ σιωπὴ τοῦ σώματος ἐδόκει παράλυσις, ὅλον ἤδη τῶν φωνητικῶν ὄργάνων νενεκρωμένων, διὰ τὴν τοῦ κινουμένου ἐγγώρησιν. Ἠρέμα δὲ τῶν χειλέων κινουμένων αἰσθόμενος ὁ πάντα τηρῶν τὰ ἐκείνης ἐπιμελῶς ποιμὴν, διὰ τὸ ἐν πᾶσι θαῦμα καὶ παραθεῖς τὰ ὄτα τοῖς χεῖλεσι (τὸ γὰρ θαρῶεῖν εἶχε καὶ παρὰ τοῦ τρόπου καὶ παρὰ τῆς συμπαθείας), αὐτὸς διήγησαι τὸ τῆς ἡσυχίας μυστήριον, ὅ,τι ποτὲ ἦν καὶ οἶον· οὐδεὶς ἀπιστήσει σοῦ λέγοντος, Ψαλμωδία τὸ ὑπολαλαύμενον ἦν καὶ ψαλμωδίας τὰ ἐξόδια ῥήματα· εἰ δὲ χρητὰ τάληθὲς εἰπεῖν, μαρτυρία τῆς παρῴσθιας, μεθ' ἧς ἡ ἔξοδος. Καὶ μακάριος, ὅστις μετ' ἐκείνων ἀναπαύεται τῶν θημάτων· «Ἐν εἰρήνῃ ἐπὶ τὸ αὐτὸ κοιμηθήσομαι καὶ ὑπνώσω» (Ψαλμ. 4,10). Ταῦτα καὶ ἐψάλλετό σοι, καλλίστη γυναικῶν, καὶ συνέβαινε· καὶ ἡ ψαλμωδία τὸ γινόμενον ἦν καὶ μετὰ τῆς ἐκδημίας ὁ ἐπιτάριος».

Ἐν ἐπιλόγῳ καὶ ταῦτα προστίθησιν ὁ θεῖος Γρηγόριος, μνείαν ἅμα ποιούμενος καὶ τῶν εἷς τε τὸν Καισάριον καὶ τὴν Γοργονίαν ποιηθέντων καὶ ἀφιερωθέντων Ἐπιταφίων αὐτοῦ: «Κρείσσω μὲν οὖν εὖ οἶδα καὶ καιρῶ τιμιώτερα τὰ παρόντά σοι νῦν ἢ κατὰ τὰ δρώμενα, ἥχος ἑορταζόντων, ἀγγέλων χορεία, τάξις οὐρανία, δόξης θεωρία, τῆς τε ἄλλης καὶ τῆς ἀνωτάτω Τριάδος ἔλλαμψις καθαρωτέρα τε καὶ τελωτέρα, μηκέτι ὑποφειγούσης τὸν δέσμιον νοῦν καὶ διαχεόμενον ταῖς αἰσθήσεσιν, ἀλλ' ὅλης ὄψω νοῖ θεωρουμένης τε καὶ κρατουμένης καὶ προσαστραπτούσης ταῖς ἡμετέραις ψυχαῖς ὄψω τῷ φωτὶ τῆς Θεότητος. Πάντων ἀπολαύσις, ὧν ἔτι ὑπὲρ γῆς εἶχες τὰς ἀποῤῥόθιας διὰ τὸ γνήσιον τῆς πρὸς αὐτὰ νεύσεως. Εἰ δέ τίς σοι καὶ τῶν ἡμετέρων ἐστὶ λόγος, καὶ τοῦτο ταῖς ὄσιαις ψυχαῖς ἐκ Θεοῦ γέρας, τῶν τοιούτων ἐπαισθάνεσθαι, δέχοιο καὶ τὸν ἡμέτερον λόγον ἀντὶ πολλῶν καὶ πρὸ πολλῶν ἐνταφίων, ὃν Καισαρίῳ μὲν πρὸ σοῦ, καὶ σοὶ μετ' ἐκείνων ἀποδεδώκαμεν, ἐπειδὴ γε ἀδελφῶν ἐπιταφίους ἐταμιεύθημεν. Εἰ δὲ καὶ

ἡμᾶς τιμῆσειέ τις μεθ' ὑμᾶς τοῖς ἴσοις, οὐκ ἔχω λέγειν· πλὴν τιμηθεῖσθαι μὲν γὰρ μόνον τὴν ἐν Θεῷ τιμὴν, καὶ παροικοῦντες καὶ κατοικοῦντες ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τῷ Πατρὶ σὺν Ἁγίῳ Πνεύματι εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν».

Ὁ θεὸς Γρηγόριος ἀφίερωσεν εἰς τὴν ἀδελφὴν αὐτοῦ Γοργονίαν ἢ Γοργόνιον, ἐκτὸς τοῦ ἀναλυθέντος ἐπιταφίου Λόγου του καὶ τρία Ἐπιτάφια Ἐπιγράμματα—τὰ ὑπ' ἀρ. ΚΒ' - ΚΔ'—, σύντομα μὲν, ἀλλὰ ἐν τῇ περιεκτικότητι των λίαν βαθυστόχαστα καὶ πλήρη χάριτος. Τὸ τελευταῖον εἶναι ἰδιαιτέρως ἀξιόλογον, διότι διὰ πρῶτην φορὰν ἀποκαλύπτει τὸ ὄνομα τοῦ συζύγου τῆς Γοργονίας καὶ οὕτως ἀποκαθιστᾷ τὰς πρότερον ἐσφαλμένας ἀντιλήψεις τοῦ Tillemont καὶ τοῦ Baronius, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν. Καὶ ἐν τοῖς Ἐπιτάφιοις Ἐπιγράμμασι του πρὸς τὴν Γοργονίαν ὑμνεῖ ὁ Γρηγόριος ἰδιαιτέρως τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἀρετὴν τῆς ἀγίας αὐτοῦ ἀδελφῆς.

Ἐν τῷ πρώτῳ ἐπιτ., ὑπ' ἀριθ. ΚΒ', ὁμολογεῖται ἡ Γοργονία τέκνον τοῦ Γρηγορίου καὶ τῆς Νόννης καὶ ἀνακηρύσσεται μύστις ἐπουρανοῦ ζωῆς :

*«Γρηγορίου Νόννης τε φίλον τέκος ἐνθάδε κεῖται
Γοργόνιον, ζωῆς μύστις ἐπουρανοῦς».*

Ὁ οἰκογενειακὸς τάφος τοῦ Γρηγορίου φαίνεται ὅτι εὑρίσκετο ἐν τῷ ὑπὲρ ἀγνώστων ἡμῖν μαρτύρων ἀφιερωμένῳ ναῷ, ὡς ἀνωτέρω εἶδομεν. Τοὺς μάρτυρας δὲ τούτους ἐπικαλεῖται καὶ ἐν τῷ ἐπιτ. ΚΓ' ὁ Γρηγόριος εἰς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ Γοργονία ψυχῇ τε καὶ σώματι ἦτο ἀφιερωμένη τῷ Θεῷ, ὅθεν καὶ θανοῦσα οὐδὲν ἕτερον τῇ γῆ κατέλιπεν ἢ μόνον τὰ ὄσῳ αὐτῆς, τὴν δὲ ψυχὴν παρέδωκε τῷ δικαίῳ Θεῷ :

*«Οὐδὲν Γοργόνιον γαίῃ λίπεν, ὁστέα μούνα
Πάντα δ' ἔθηκεν ἄνω, μάρτυρες ἀθλοφόροι».*

Τὸ τελευταῖον ἐπιτ. ὑπ. ἀρ. ΚΔ' εἶναι, ὡς εἶπομεν, ἐνδιαφέρον, διότι ἀναφέρει τὸ ὄνομα τοῦ Ἀλυπίου, συζύγου τῆς Γοργονίας καὶ παρέχει τὴν σπουδαίαν εἰδήσιν, ὅτι ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τῆς συζύγου αὐτοῦ Γοργονίας καὶ αὐτὸς ἀπεβίωσεν. Ἡ εἰδήσις αὕτη, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, εἶναι σπουδαιοτάτη διὰ τὴν διαλεύκανσιν τοῦ προβλήματος, ὅπερ ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου καὶ ἰδίᾳ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν αὐτοῦ γεννᾶται. Ἐν τῷ ἐπιτ. τούτῳ ὁ Γρηγόριος λέγει χαρακτηριστικῶς ὅτι ἡ Γοργονία σῶμά τε καὶ ψυχὴν ἀνέθηκε τῷ Χριστῷ, κατέλιπε δὲ μόνον ἐπὶ τῆς γῆς τὸν σύζυγον αὐτῆς Ἀλύπιον· ἀλλὰ καὶ τοῦτον οὐχὶ ἐπὶ μακρόν· μετ' ὀλίγον καὶ τοῦτον ἤρπασεν παρ' ἑαυτῆς ἡ ἀγία :

*«Κτιῶν ἐγὼ, σάρκας τε καὶ ὁστέα, πάντ' ἀναθεῖσα
Γοργόνιον Χριστῷ, μούνον ἀφήκε πόσιν»*

Οὐ μὴν οὐδὲ πόσιν δηρὸν χρόνον· ἀλλ' ἄρα καὶ τὸν
 "Ἦρπασεν ἑξαπίνης κύδιμον Ἄ λ ὄ π ι ο υ.
 "Ὀλβιε ὀλβίστης ἀλόχου πόσι, τοῖς ἑα λοετροῖς
 Δύματ' ἀπωσάμενοι, ζῆτε παλιγγενέες».

Πρὶν ἢ περατώσω τὸν περὶ τῶν τέκνων τοῦ ἁγίου ζεύγους Γρηγορίου καὶ Νόννης λόγον, ὀφείλω νὰ καταχωρίσω καὶ δύο εἰσέτι Ἐπιτάφια Ἐπιγράμματα τοῦ Γρηγορίου, τὰ ὑπ' ἀρ. 90 καὶ 91 ¹⁾. Τὸ πρῶτον φέρει τὴν ἐπιγραφὴν: «Εἰς τὸν ἑαυτοῦ καὶ τῶν τοκέων μόνον, τίς πρῶτος καὶ τίς μετέπειτα ἀπῆρε». Εἶναι σπουδαιότατον ἀπὸ ἱστορικῆς ἀπόψεως, διότι, ὡς καὶ ἡ ἐπιγραφὴ δεικνύει, ἀναφέρει κατὰ σειρὰν τοὺς προαπελθόντας οἰκειοὺς αὐτοῦ. Πρῶτος λοιπὸν ἀπεβίωσεν ὁ Καισάριος ἐν ἔτει 368)9, ὡς εἴπομεν ἔπειτα ἐν ἔτει 370 ἀπεβίωσεν ἡ ἀδελφὴ Γοργονία· ἐν ἔτει 374 καὶ δὴ καὶ ἐν ἀρχῇ ἐτελεύτησεν ὁ πατὴρ τοῦ Γρηγορίου, ὁ εὐσεβῆς Γρηγόριος καὶ τέλος μετ' οὐ πολὺ τὸ αὐτὸ 374 ἔτος ἀπῆλθεν εἰς τὰς αἰωνίους μόνας ἡ ἀγιωτάτη τοῦ Γρηγορίου μήτηρ, ἡ διαβόητος Νόννα. Ἴδου καὶ τὸ ἐπιτάφιον τοῦτο :

«Πρῶτος Καισάριος, ξυνὸν ἄχος· αὐτὰρ ἔπειτα
 Γοργόνιον· μετέπειτα πατὴρ φίλος· οὐ μετὰ δηρὸν
 Μήτηρ. Ὡ λυπηρὴ πλάμη, καὶ γράμματα πικρὰ
 Γρηγορίον! γράψω καὶ ἐμοῦ μόνον, ὑστατίου περ».

Τὸ δεύτερον Ἐπιτάφιον Ἐπίγραμμα φέρει τὸν τίτλον: «Εἰς τὸν πάντων αὐτῶν τάφον». Περιέργως ὁμοῦς οὐδεμία μνεία γίνεται ἐν αὐτῷ τῆς ἀδελφῆς Γοργονίας. Ἔχει δὲ οὕτως :

«Δῖας ὁ μὲν γενέτην τε καὶ νίεα κυδῆεντας
 Κεύθω Γρηγορίους, εἰς λίθος, ἴσα φάη,
 Ἄμφοτέρους ἰσοῆσας· ὁ δ' εὐπατέρειαν ἐδέγμην.
 Νόνναν σὺν μεγάλῳ νιέῃ Καισαρίῳ.
 Τὼς ἐδάσαντο τάφους τε καὶ νίεας. Ἡ δὲ πορεία,
 Πάντες ἄνω. Ζωῆς εἰς πόθος οὐρανίης».

Πρὶν ἢ περατώσω τὸν περὶ τῶν τέκνων τοῦ ἀγιωτάτου ζεύγους Γρηγορίου τε καὶ Νόννης λόγον, ὀφείλω νὰ ἑμιλήσω καὶ περὶ τοῦ συζύγου τῆς Γοργονίας, τοῦ Ἄ λ ὄ π ι ο υ, διὰ νὰ δυνηθῶμεν μετὰ ταῦτα νὰ παρακολουθήσωμεν καὶ τοὺς ἐκ τοῦ ζεύγους τούτου κατιόντας, συγγενεῖς καὶ τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ.

(Συνεχίζεται)

1. Migne, PG 37, 1445/6.